
Икономическа ефективност на земеделските стопанства в България

Доц. д-р НИНА КОТЕВА

Институт по аграрна икономика – София

E-mail: ninakoteva@abv.bg

Целта на изследването е въз основа на анализ да се направи оценка в каква степен протичащите структурни промени се отразяват върху равнището на икономическата ефективност общо и по специализация на земеделските стопанства.

Анализът на икономическото състояние на земеделските стопанства е проведен за периода 2006-2012 г. Използвани са основни икономически показатели - продуктивност, доходност, производителност и рентабилност на земеделските стопанства. Изследването се основава на данни от наблюдаваните земеделски стопанства, включени в Системата за земеделска счетоводна информация (СЗСИ), отдел „Агростатистика” към МЗХ. Използвани са следните научни методи: сравнителен анализ, метод на статистическите групировки, експертна оценка и др.

Въз основа на анализа са направени следните обобщаващи изводи:

- Няма ясно изразена трайна тенденция на повишаване на ефективността общо на земеделските стопанства в страната. Средният размер на брутната продукция и производителността на труда бележат тенденция към повишаване, дължаща се на значителното нарастване на равнищата на тези показатели в стопанствата с полски култури. Сериозни са колебанията в резултативните показатели - нетен доход и норма на рентабилност;

- Реализираната брутна продукция, производителността на труда и нетният доход при стопанствата с полски култури многократно превишават постигнатите показатели в останалите типове стопанства, но производството е ниско рентабилно. Това показва, че постигнатите резултати се дължат на значително по-големите размери на стопанствата и получената подкрепа, а не на по-ефективно производство;

- В най-тежко икономическо състояние са стопанствата с трайни насаждения. При ниската продуктивност и високи разходи стопаните в сектора са изправени пред тежки икономически проблеми. Изключително ниските икономически резултати, некореспондиращи с интензивното производство, показват, че секторът е в криза и тя се задълбочава;

- Получената подкрепа води до повишаване на доходите на земеделските производители, но не спомага за повишаване на ефективността и рентабилността на производството.

Увод

Проблемът за реструктурирането в аграрната сфера е изключително важен, тъй като в условията на единния европейски пазар и прилагането на ОСП на ЕС протичат противоречиви тенденции в отделните сектори - наред с положителните тенденции се очертават и сериозни проблеми.

В организационно-стопанската структура на българското земеделие също протичат процеси на реструктуриране. Основните тенденции са свързани с редуциране броя и уедряване на средния размер на земеделските стопанства.

Стои открит въпросът - как протичащите структурни промени се отразяват върху сте-

пента на използване на производствените фактори и ефективността на земеделските стопанства? По-добрата ресурсна осигуреност и постигането на по-високи икономически резултати чрез оптимизиране на разходите осигуряват конкурентни предимства на земеделските стопанства. Особеностите и структурата на отделните сектори в земеделието също оказват влияние върху икономическата ефективност и конкурентоспособност на стопанските единици в тях.

В тази връзка, *целта на статията е въз основа на анализ да се направи оценка в каква степен протичащите структурни промени се отразяват върху равнището на икономическата ефективност общо и*

по специализация на земеделските стопанства.

Методически подход

Анализът е проведен по основни показатели, характеризиращи икономическото състояние и ефективност на земеделските стопанства:

- производителност;
- продуктивност на единица площ и животинска единица (ж. е.);
- рентабилност на производството;
- доходност - средно на стопанство и средна доходност на 1-ца площ и животинска единица.

Производителност на труда - отразява новосъздадената стойност на 1-ца вложен труд и се определя по формулата:

$$Пт = НДС / ГРЕ \quad (1)$$

където:

Пт - постигнатата производителност на труда, лв./ГРЕ;

НДС - получената нетна добавена стойност в стопанството, лв.;

ГРЕ - годишните работни единици като измерител на вложения труд (1 ГРЕ - отработените часове от 1 работник при пълно работно време за 1 година).

Продуктивност - постигнатото равнище на продуктивност в земеделските стопанства зависи от начина на производство (екстензивно, интензивно), от вида на отглежданите култури и видове животни, сортовата и породна структура и др. Определя се по формулата:

$$Пз = БП / ИЗП \quad (2)$$

$$Пж = БП / Ж. Е. \quad (3)$$

където:

БП - получената брутна продукция в стопанството, лв.;

ИЗП - използвана земеделска площ в стопанството, ха (дка).

Рентабилност на производството - измерител на ефективността на направените разходи. Определянето на рентабилността на производството се извършва по формулата:

$$Нр = (Приходи - Разходи) \times 100 / Разход \quad (4)$$

където:

Нр - норма на рентабилност на разходите, %.

Доходност - нетният доход е крайният резултат, върху който рефлектират стопанските резултати от дейността на стопанството. Като показатели за доходност могат да се използват:

$$Д = НД / \text{стопанство} \quad (5)$$

$$Дз = НД / ИЗП \quad (6)$$

$$Дж = НД / Ж. Е. \quad (7)$$

където:

Д - средна доходност на стопанството, лв.;

Дз - средна доходност на 1-ца площ, лв.;

Дж - средна доходност на 1 Ж. Е., лв.;

НД - нетен доход, създаден в стопанството, лв.

Анализът на икономическото състояние на земеделските стопанства е проведен за периода 2006-2012 г. Изследването се основава на данни от наблюдаваните земеделски стопанства, включени в Системата за земеделска счетоводна информация (СЗСИ), отдел „Агростатистика” към МЗХ.

В изследването са използвани следните научни методи: сравнителен анализ, метод на статистическите групировки, експертна оценка и др.

Анализ на земеделските стопанства в страната

За анализирания период се очертава трайна тенденция към увеличение на средния размер на брутна продукция на стопанствата в страната. Изключение от общата тенденция е само равнището на получената брутна продукция за 2009 г., което е по-малко спрямо предходната година. За последните три години повишението на размера на брутна продукция е най-значително. Средният размер на брутна продукция на стопанство през 2014 г. надхвърля 74 хил. лв., като увеличението спрямо 2007 г. е 1,7 пъти, а спрямо 2006 г. е над 2 пъти.

През анализирания период, абсолютният размер на междинното потребление показва, макар и колеблива, тенденция към увеличение, като най-висок размер е отчетен през

2008 г. и 2012 г. Най-голям е относителен дял на междинното потребление в брутната продукция през 2008 и 2009 г., съответно 77% и 67%. През следващите три години този дял намалява в границите от 55-57%, съизмерими от 2006 и 2007 г.

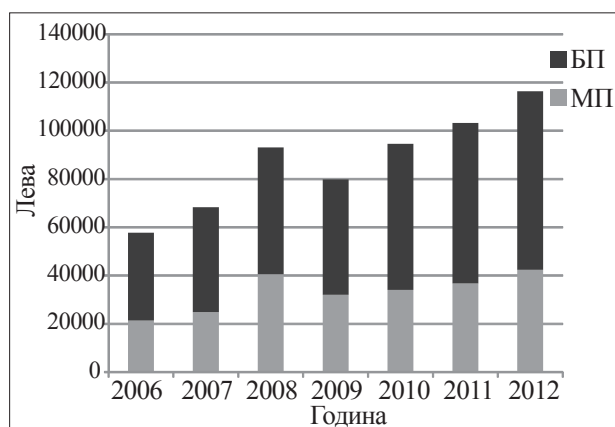
Анализът на постигнатата производителност, средно за стопанство, като един от основните показатели на икономическата ефективност, бележи тенденция към чувствително повишаване. Изключение от очерталата се тенденция прави само 2009 г., поради получените ниски икономически показатели.

През 2006 г. постигнатата производителност е 6 279 лв./ГРЕ, а през 2012 г. равнището на този показател е вече 17 209 лв./ГРЕ. Повишаването на производителността на стопанствата се дължи на нарастването на нетната добавена стойност, докато количеството вложен труд е без промяна - около 2 ГРЕ. Нетната добавена стойност, съответно за анализирания период нараства от 12,8 хил. лв. през 2006 г., на 19,7 хил. лв. - през 2007 г., и достига до 35 хил. лв. - за 2012 г. Главен фактор за повишаване на нетната добавена стойност е увеличението на субсидиите за анализирания период. Увеличението на производителността следва ръста на нетната добавена стойност, като нарастването на тези показате-

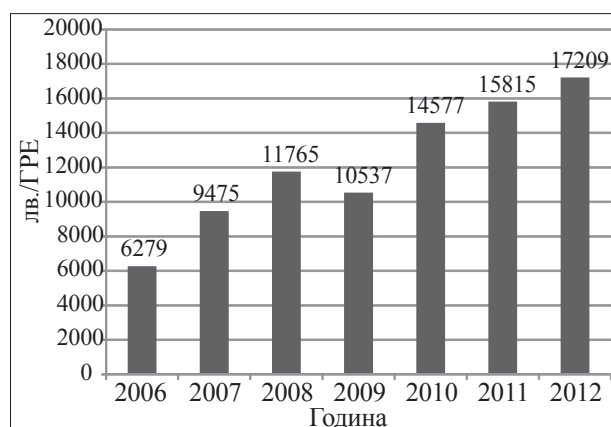
тели през 2012 г. спрямо 2006 г. е 2,7 пъти, а спрямо 2007 г. - съответно 1,8 пъти.

Настъпват сериозни изменения и в размера на средния нетен доход на стопанствата в страната. Данните показват, че за целия период - 2007-2012 г., след влизането на България в ЕС, средният нетен доход на стопанство значително превишава достигнатия размер през 2006 г., което се дължи на получените европейски субсидии. В първата година от членство в ЕС субсидиите нарастват 5 пъти спрямо 2006 г. и формират значителна част от нетния доход на стопанствата. Докато през 2006 г. дялът на субсидиите е само 19% от нетния доход, в следващите години този дял чувствително нараства: съответно 2007 г. - 45%; 2008 г. - 70%; 2009 г. - 129%, тъй като нетният доход без субсидии е отрицателна величина; 2010 г. - 75%; 2011 г. - 68%, и 2012 г. - 78%. Данните убедително показват, че субсидиите играят значителна роля при стабилизиране и увеличаване на доходите на земеделските производители.

От друга страна – за периода 2007-2012 г. се отчитат колебания в размера на средния нетен доход на стопанствата без ясно изразена тенденция. За този период най-нисък доход е отчетен през 2009 г. - 10,3 хил. лв., а най-висок през 2010 г. - 16,3 хил. лв.

Фиг. 1. Среден размер на брутната продукция (БП) и междинното потребление (МП) на стопанство
 Fig. 1. Gross output average amount (БП) and intermediate consumption (МП) per farm
 Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”. / Source: Agrostistics, FADN.

Фиг. 2. Средна производителност в стопанствата
 Fig. 2. Average farms' productivity
 Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”.
 Source: Agrostistics, FADN.

По-бързият темп на нарастване на разходите (междинно потребление, амортизации, разходи за земя, труд и капитал) спрямо брутната продукция води до спад в размера на нетния доход без субсидии. В сравнение с 2006 г., след влизането на България в ЕС, полученият нетен доход без субсидии е по-висок и то незначително само през 2007 г. и 2011 г., а през останалите години е по-нисък, през 2009 г. е дори отрицателна величина.

Резултатите от сравнителния анализ на нетния доход със и без субсидии показват, че субсидиите не водят до повишаване на ефективността, а само компенсират по-високите производствени разходи.

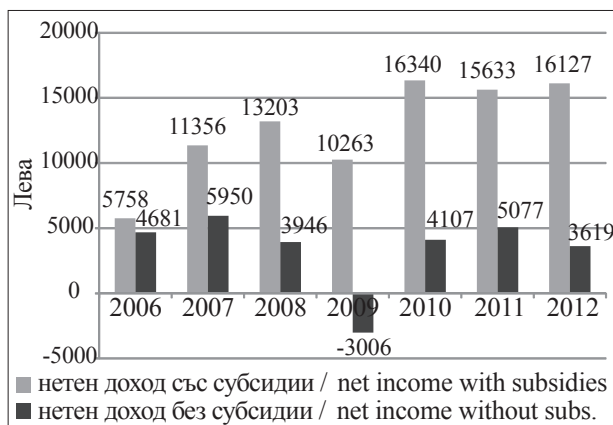
Динамиката на нетния доход и производствените разходи рефлектират върху равнището на нормата на рентабилност. Сравнителният анализ показва, че за целия период след 2007 г. нормата на рентабилност с включени субсидии е по-висока от постигнатото равнище от 2006 г. В рамките на периода нормата на рентабилност се характеризира със сериозни колебания. Най-висока норма на рентабилност е постигната през 2007 г. - 30,3%, и въпреки увеличаващия се размер на субсидиите - през следващите години това равнище на показателя не е постигнато. Причините трябва да се търсят в колебанията на нет-

ния доход и трайната тенденция на нарастване на производствените разходи в земеделските стопанства.

Значително по-ниските равнища на нормата на рентабилност без субсидии показват, че те играят значителна роля във формирането на икономическите резултати на земеделските стопанства. Прави впечатление, че нормата на рентабилност без субсидии в периода 2008-2012 г. е значително по-ниска спрямо предходния период. Данните показват, че в земеделските стопанства не е постигнато увеличение на ефективността на направените разходи.

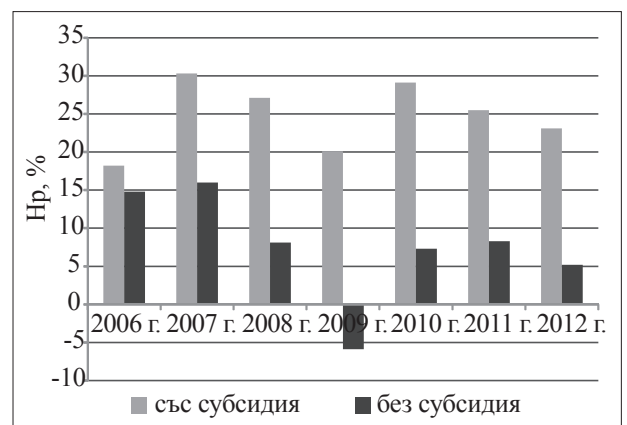
Резултатите от изследването не водят до еднозначна констатация за повишаване на икономическата ефективност на земеделските стопанства. Продуктивността и производителността на земеделските стопанства бележат сравнително стабилна тенденция към повишаване, като принос за това имат получените субсидии, докато резултативните икономически показатели - доходност и рентабилност, са подложени на сериозни колебания.

Сравнителният анализ показва, че субсидиите подкрепят доходите на земеделските производители, но не стимулират повишаване на ефективността на производството.

Фиг. 3. Нетен доход на стопанство
Fig. 3. Net farm income

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”.
Source: Agrostatistics, FADN.

Фиг. 4. Постигната норма на рентабилност в земеделските стопанства
Fig. 4. Profitability rate of agricultural holdings

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”.
Source: Agrostatistics, FADN.

Анализ по специализация на стопанствата

Анализът обхваща стопанства с различна специализация в растениевъдството и животновъдството.

Брутната продукция, произведена в стопанствата, специализирани в отглеждане на полски култури, бележи ясно очертана тенденция на увеличение за разглеждания период. След 2010 г. брутната продукция, постигната в тези стопанства, бележи рязък скок, като през 2012 г. увеличението е близо 10 пъти спрямо 2006 г. Причина за чувствителната разлика в нивата на брутната продукция се дължи на факта, че след 2010 г. в извадката са включени стопанства със значително по-големи размери на ИЗП (над 2 500 дка), а в предходния период наблюдаваните стопанства са с размери в границите 500-740 дка.

При зеленчуците - размерът на брутната продукция по години има колеблива тенденция на изменение. За анализирания период най-висока стойност е достигната през 2008 г. - близо 55 хил. лв. През 2010 г. и 2011 г. обаче размерът на брутната продукция пада до 34 хил., а през 2012 г. е отчетен ръст спрямо предходната година.

При трайните насаждения се наблюдава, макар и колеблива, тенденция на намаление на брутната продукция по години. През 2012 г. получената брутна продукция е значително по-ниска от получената в началото на анализирания период.

В стопанствата с преживни животни се очертава стабилизиране и леко увеличение на получената брутна продукция след 2007 г., но остава на ниско равнище.

При свинете и птиците се наблюдават колебания в размера на брутната продукция, но се очертава тенденция към нейното понижаване. След 2010 г. равнищата на показателя се задържат на значително по-ниски нива спрямо началото на анализирания период (2006 и 2007 г.).

Сравнението между отделните стопанства по специализация показва, че най-висок е размерът на брутната продукция, получена при стопанствата, специализирани в отглеждането на полски култури, като след 2010 г. тази разлика значително се увеличава.

Най-ниска брутна продукция са реализирали стопанствата с преживни животни. Тези резултати не са показателни за цялото животновъдство и респективно говедовъдството. В наблюдаваната извадка явно не са включени ферми и преди всичко млечни ферми с генетически възможности за висока млечност и отглеждане на кравите при съвременни технологии.

За съпоставимост на резултатите и елиминирание влиянието на големината на стопанството върху размера на брутната продукция, продуктивността на растениевъдните стопанства е изчислена на 1-ца площ, а на животновъдните - за 1 животинска единица (ж. е.).

Сравнителният анализ показва, че най-висока продуктивност на 1-ца площ е постигната в зеленчукопроизводителните стопанства. Равнището на продуктивност е силно динамична величина, с редуващи се спадове и увеличения.

На следващо място по продуктивност са трайните насаждения, но постигнатите равнища са сравнително ниски за интензивни

Таблица 1. Брутна продукция по специализация на стопанствата
Table 1. Gross output per farms specialization

Специализация на стопанствата Farms specialization	Брутна продукция, лв. / Gross output, BGN						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Полски култури / Field crops	40 927	58 223	77 871	68 720	295 671	344 920	415 705
Зеленчуци / Vegetables	26 026	35 390	54 968	37 058	34 794	34 278	41 341
Трайни насаждения / Perennial plants	58 509	44 133	62 102	51 214	76 334	74 698	38 409
Преживни животни / Ruminants	18 389	25 796	26 789	26 254	26 646	28 991	28 264
Свине и птици / Pigs and poultry	78 67	65 144	54 615	57 242	43 686	45 826	47 953

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”. / Source: Agrostistics, FADN.

култури. Тук също няма ясно изразена тенденция на изменение.

Продуктивността при полските култури е най-ниска и се компенсира със значително по-големите размери на стопанствата. Единствено при тях се очертава ясна тенденция към увеличение.

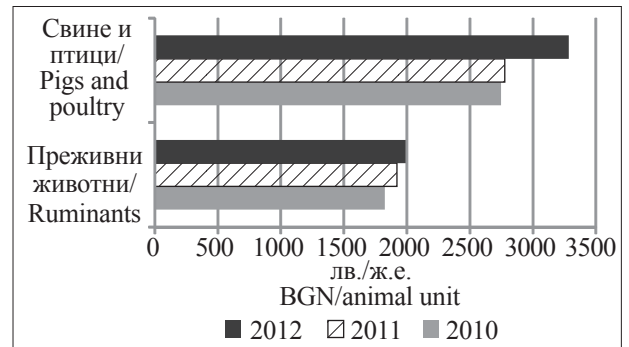
Данните за продуктивността на животновъдните стопанства обхващат по-къс период 2010-2012 г., поради липса на данни за средния брой животински единици. Резултатите показват, че значително по-висока продуктивност е постигната в стопанствата, отглеждащи свине и птици. Положителното е, че за анализирания период и при двете групи стопанства се очертават тенденции към увеличение на продуктивността, като нарастването е по-значително при стопанствата, отглеждащи свине и птици.

При стопанствата с полски култури се наблюдава сериозен ръст на разходите. Ръстът се дължи най-вече на нарастването на специфичните разходи, както и на отделни техни елементи - закупени семена, торове, препарати и т. н. Трябва да посочим, че ръстът на междинното потребление се дължи не толкова на нарастване на цените на разходите, а на по-големия обем разходи, поради включване в извадката за наблюдение на значително по-големи по размер стопанства. При сравнение на разходите в структурно отношение най-го-

лям дял заемат разходите за семена, като значително се увеличава делът на закупените. Значително пак в пъти нараства делът на разходите за торове и препарати.

При стопанствата с отглеждане на зеленчукови култури, след отбелязаното най-високо равнище на междинното потребление през 2008 г., през следващите години то намалява в резултат на намаление на специфичните разходи. Най-голям дял в структурно отношение заемат разходите за закупуване на семена, торове и препарати.

При стопанствата с трайни насаждения колебанията в размера на междинното потребление са съществени. През 2011 г. е отчетено

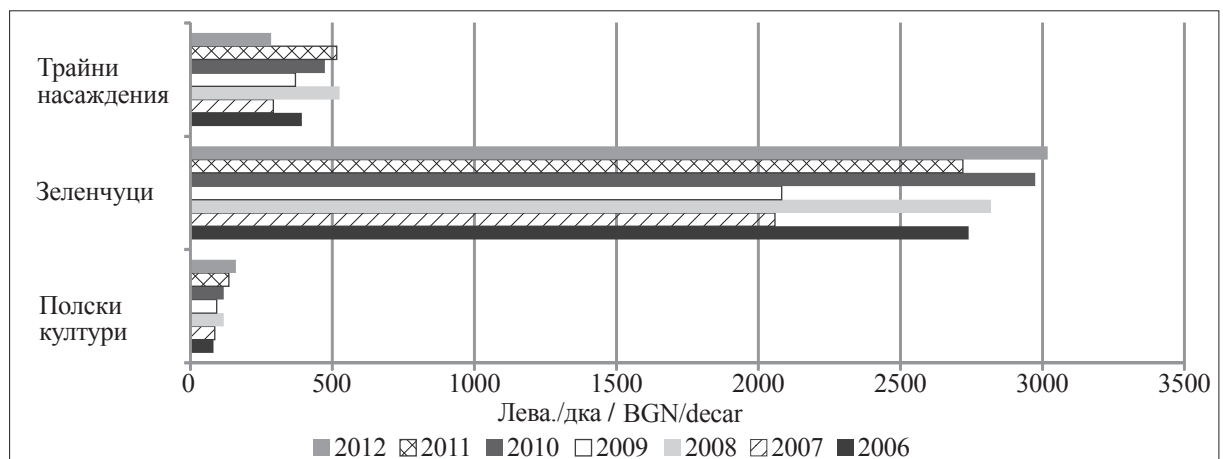

Фиг. 6. Продуктивност на животновъдните стопанства

Fig. 6. Livestock farms productivity

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”.

Source: Agrostatistics, FADN.

Фиг. 5. Продуктивност на растениевъдните стопанства / Fig. 5. Productivity of crop growing farms
Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация” и собствени изчисления.
Source: Agrostatistics, FADN and own calculations.

Таблица 2. Междинно потребление на наблюдаваните стопанства по видове

Table 2. Intermediate consumption of monitored farms, per types

Специализация на стопанствата Farms specialization	Години / Years						
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Полски култури / Field crops							
Междинно потребление - общо / Intermediate consumption - total	22 603	31 450	43 447	45 824	169 893	175 580	217 261
В т. ч. Специфични разходи: / Including: Specific costs	93 58	15 553	21 176	23 770	82 970	88 297	113 556
Собствени семена / Own seeds	1 103	1 718	2 486	2 027	7 870	6 851	8 330
Закупени семена / Purchased seeds	2 502	3 752	4 535	4 994	17 452	16 984	20 068
Торове / Fertilizers	3 107	5 672	8 487	10 722	35 150	42 852	57 298
Препарати / Preparations	2 305	3 690	4 768	5 282	20 731	21 022	27 295
Други специфични разходи / Other specific costs	340	702	900	744	1 767	588	566
Зеленчуци / Vegetables							
Междинно потребление - общо / Intermediate consumption - total	11 712	19 246	34 608	25 764	20 539	18 142	21 857
В т. ч. Специфични разходи: Including: Specific costs	5 789	7 429	11 106	9 197	9 168	8 075	8 947
Собствени семена / Own seeds	971	48	52	273	622	429	479
Закупени / Purchased seeds	1 841	2 478	4 718	3 342	2 532	2 407	2 829
Торове / Fertilizers	655	1 965	1 737	2 173	2 991	2 679	2 922
Препарати / Preparations	633	1 039	2 299	1 723	1 986	1 850	2 040
Други специфични разходи / Other specific costs	1 690	1 898	2 298	1 635	1 038	710	677
Трайни насаждения / Perennial plants							
Междинно потребление - общо / Intermediate consumption - total	15 673	18 446	26 083	22 354	21 868	31 234	17 904
В т. ч. Специфични разходи: Including: Specific costs	6 267	7 853	9 473	9 156	10 271	12 927	6 315
Торове / Fertilizers	1 328	1 966	2 228	2 018	1 644	1 586	1 582
Препарати / Preparations	3 618	3 819	3 990	3 819	3 341	4 125	3 994
Други специфични разходи / Other specific costs	660	1 446	2 183	2 553	5 158	6 914	512
Преживни животни / Ruminants							
Междинно потребление - общо / Intermediate consumption - total	10 380	15 212	17 301	18 773	15 473	18 777	18 705
В т. ч. Специфични разходи: Including: Specific costs	6 871	10 813	11 832	12 606	9 657	12 491	11 403
Фуражи / Fodders	6 352	10 022	10 959	11 695	8 974	11 609	10 647
от които закупени / of which purchased	4 458	6 423	7 462	8 087	5 732	7 463	6 881
Други специфични разходи / Other specific costs	519	791	873	911	684	882	756
Свини и птици / Pigs and poultry							
Междинно потребление - общо / Intermediate consumption - total	59 422	46 177	41 179	40 089	28 076	28 724	34 202
В т. ч. Специфични разходи: Including: Specific costs	44 153	38 670	32 981	30 745	20 794	20 770	25 248
Фуражи / Fodders	37 792	34 196	30 293	25 833	17 837	18 541	21 854
от които закупени / of which purchased	31 387	32 347	28 891	23 933	16 084	16 876	20 110
Други специфични разходи / Other specific costs	6 360	4 474	2 688	4 912	2 957	2 229	3 394

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”.

Source: Agrostatistics, FADN.

най-високо междинно потребление - над 31 хил. лв., а през следващата година най-ниското - 17,9 хил. лв., за периода след влизането на страната ни в ЕС. Промяната в междинното потребление се диктува от динамиката на специфичните разходи. В тях най-голям дял заемат разходите за препарати, както и другите специфични разходи.

При преживните животни, въпреки колебанията, разходите за междинно потребление са в посока към увеличение, като през последните две години на анализирания период са около 17,7 хил. лв.

При стопанствата със свине и птици посоката на промяна е колеблива тенденция към намаляване на междинното потребление. Същото се отнася и за специфичните разходи и техните елементи.

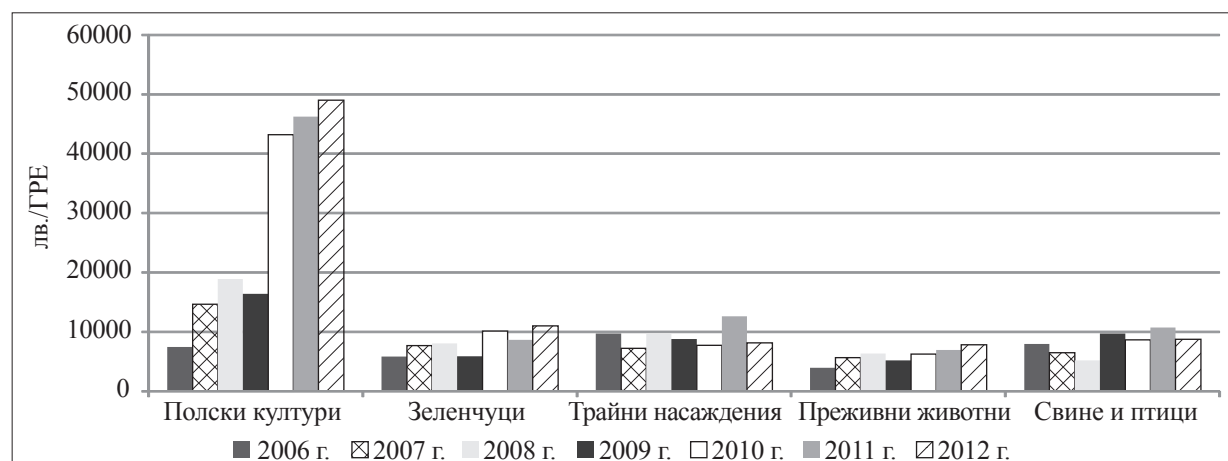
При животновъдните стопанства безспорно най-голям дял в междинното потребление заемат разходите за фуражи. При стопанствата с преживни животни този дял през всички наблюдавани години е в границите около 60-70%. При стопанствата със свине и птици този дял е още по-висок.

Динамиката в изменението на брутната продукция и междинното потребление формират равнищата на нетната добавена стойност на стопанствата, която има пряко отражение върху постигнатата производителност.

Данните показват, че през 2006 г. няма чувствителни разлики между постигнатата производителност по специализация на стопанствата, като стойностите се движат около средните за страната. Прави впечатление, че стопанствата с трайни насаждения и със свине и птици са постигнали по-висока производителност от стопанствата с полски култури. Най-ниска е производителността при стопанствата с преживни животни.

През следващите години настъпват промени в равнищата на производителността по специализация на стопанствата. След 2007 г. с изпреварващи темпове се увеличава производителността на стопанствата с полски култури, като тази разлика нараства неколкосткратно след 2010 г. в резултат на предимствата на едромасабното производство. При останалите стопанства промените в производителността са по-незначителни и с колебания. В резултат на посочените изменения, след 2007 г. само стопанствата с полски култури имат по-висока производителност от средната за страната, а останалите стопанства - значително по-ниска. Тези резултати показват, че тенденцията на увеличение в средната производителност на стопанствата се дължи само на увеличението на показателя в стопанствата с полски култури.

Сравнителният анализ показва, че въпреки очертаната тенденция на плавно увели-

Фиг. 7. Производителност на труда по специализация на стопанствата

Fig. 7. Labour productivity per farms specialization

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация”.

Source: Agrostistics, FADN.

чение в постигнатата производителност на стопанствата с преживни животни, тя остава най-ниска.

Поради колебанията в равнищата на производителността нито една от останалите групи стопанства по специализация - зеленчуци, трайни насаждения, свине и птици няма ясно изявиено предимство. Все пак постигнатите резултати на зеленчукопроизводителните стопанства през последните три години са сравнително малко по-високи от останалите две групи.

Нетният доход като резултативна величина е важен показател за ефективността на земеделските стопанства.

През 2006 г. най-висок нетен доход са получили стопанствата с трайни насаждения - 13 хил. лв., и зеленчуци - над 9 хил. лв., а останалите имат доход малко под средния за страната - 5,7 хил. лв. След влизането на страната в ЕС картината се променя коренно - единствено стопанствата с полски култури имат доходност по-висока от средната за страната. Най-динамични са промените в нетния доход на стопанствата с полски култури в посока на значително увеличение. Докато през 2006 г. нетният доход на тези стопанства е под средния за страната, то след 2010 г. вече многократно превишава получените доходи от другите стопанства. Общият среден доход на стопанствата в страната следва нетния доход

на стопанствата с полски култури, тъй като оказва най-съществено влияние при неговото формиране.

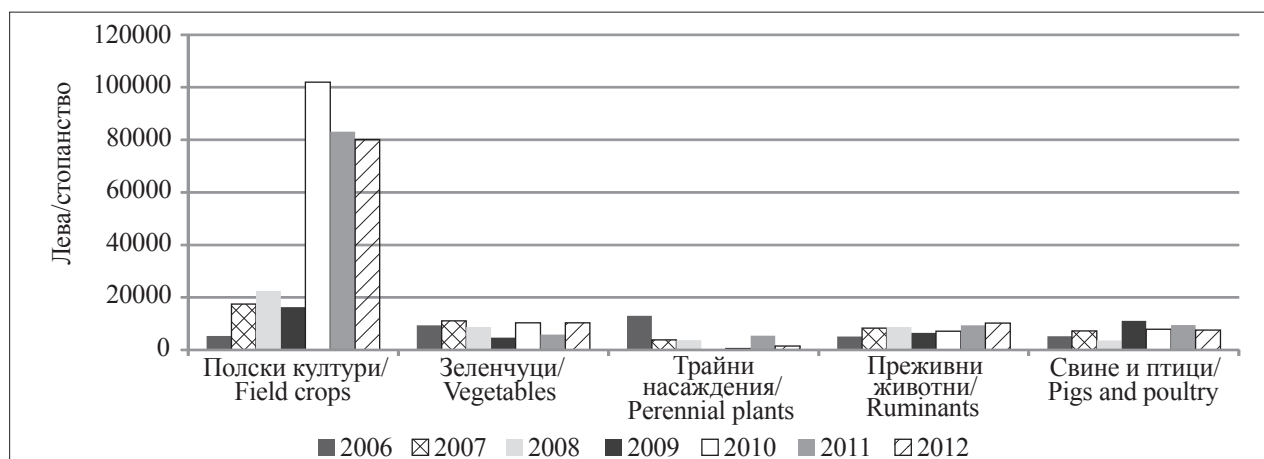
С най-ниска доходност са стопанствата с трайни насаждения, като в периода 2008-2010 г. се достига до срив в доходите почти до нулев резултат. Въпреки че през 2011 г. е постигната по-висока доходност, през следващата отново има спад. Изключително ниските резултати показват, че производството е съпътствано от редица проблеми - лошо състояние на насажденията (висок дял на занемарените и амортизирани насаждения), нисък дял на новосъздадени масиви. Това определя ниската продуктивност и съответно доходност, некореспондиращи с производството на интензивни култури.

Стопанствата със зеленчуци, свине и птици се характеризират с колебания в равнището на доходност.

При стопанствата с преживни животни се очертава тенденция към леко покачване на нетния доход.

При задълбочаване на анализа, за да се отчете влиянието на получената подкрепа, нетният доход е посочен с и без субсидии.

Анализът на данните показва, че при всички растениевъдни стопанства получените субсидии оказват подкрепа при формирането на нетните доходи особено след 2010 г., но разбира се с различна интензивност. Поради

Фиг. 8. Нетен доход по специализация на земеделските стопанства

Fig. 8. Net income per farms specialization

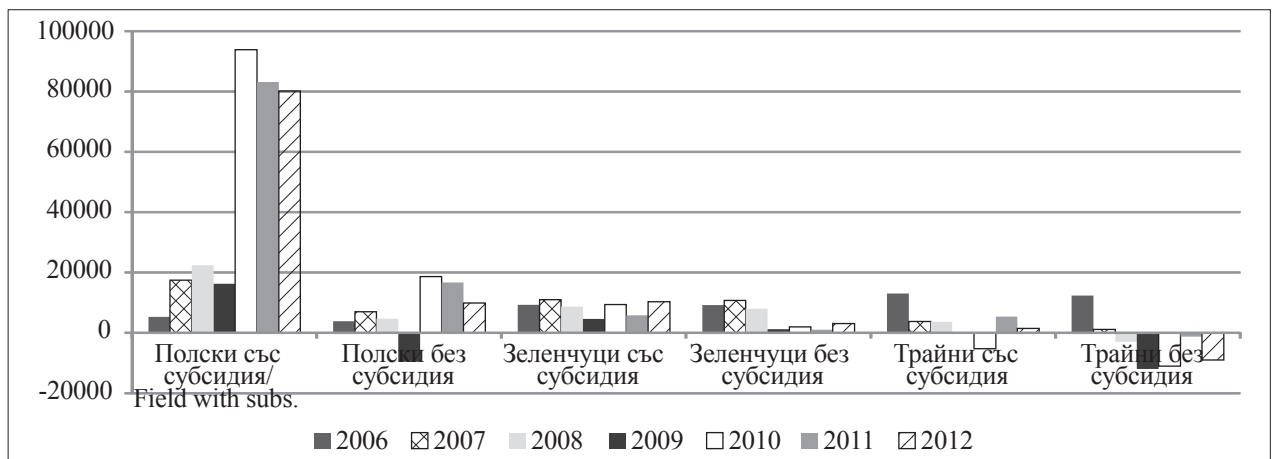
Източник: Агростатистика „Система за земеделска и счетоводна информация”. / Source: Agrostatistics, FADN.

значително по-добрата осигуреност със земя субсидиите оказват най-съществен принос за реализирането на високите доходи при стопанствата с полски култури. Дори след 2009 г. подкрепата е по-висока от получения нетен доход без субсидиите.

Прави впечатление, че при стопанствата с интензивни култури получените доходи без субсидии през последните четири години са по-ниски спрямо началото на анализирания период. При стопанствата със зеленчуци субсидиите водят до леко повишение на доходи-

те. В стопанствата с трайни насаждения субсидиите покриват загубите от производство.

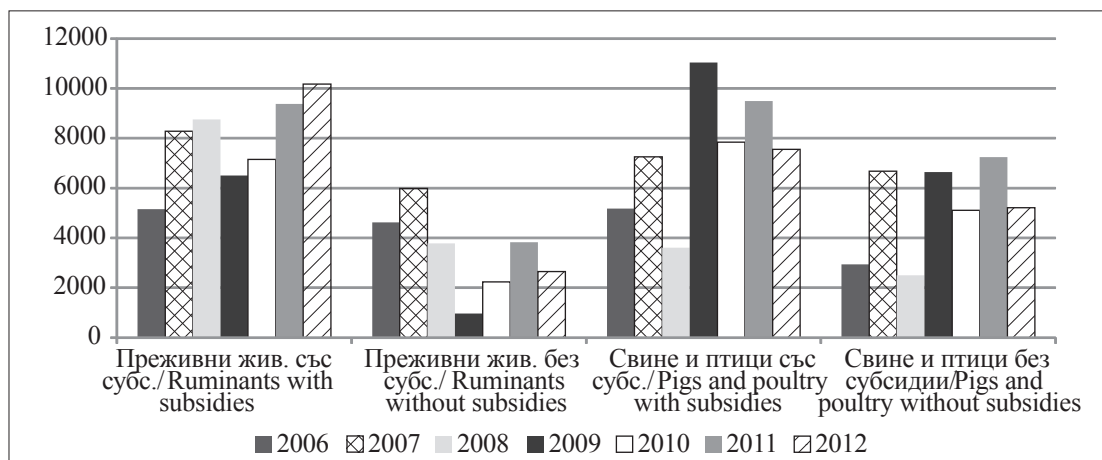
Поради колебанията на равнищата на нетния доход със субсидии не може да се посочи кой тип от стопанствата - с преживни животни или със свине и птици, са по-доходни. Но определено може да се твърди, че в периода 2006-2008 г. по-висок нетен доход без субсидии са реализирали стопанствата с преживни животни, а през следващия период - по-високи резултати имат стопанствата, отглеждащи свине и птици. Сравнителният анализ

Фиг. 9. Нетен доход с и без субсидии на растениевъдните стопанства

Fig. 9. Net income of crop-growing farms, with and without subsidies

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация” и собствени изчисления.
Source: Agrostatistics, FADN.

Фиг. 10. Нетен доход с и без субсидии на животновъдните стопанства

Fig. 10. Net income of livestock farms, with and without subsidies

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация” и собствени изчисления.

Source: Agrostatistics, FADN and own calculations.

при животновъдните стопанства показва, че субсидиите оказват по-съществено влияние върху доходите на стопанствата с преживни животни.

Конкретният принос на субсидиите в нетния доход по специализация на стопанствата е посочен в табл. 3. Прави впечатление, че преди влизането на България в ЕС с най-висок дял на субсидиите в нетния доход са стопанствата със свине и птици - 43%, дори по-високи от стопанствата с полски култури. В условията на ОСП на ЕС картината коренно се променя - поради малкия размер на стопанисваната ИЗП тези стопанства са най-слабо подкрепени.

Сравнителният анализ показва, че през анализирания период най-съществената подкрепа на доходите на земеделските производители е през 2009 г., когато са получени най-ниски резултати. Като при стопанствата с полски култури и трайни насаждения субсидиите дори покриват отрицателния нетен доход.

За целия период най-сериозна е подкрепата при стопанствата с полски култури, като относителен дял на субсидиите в нетния доход се движи около и над 80%.

Многократно по-високият относителен дял на субсидиите в нетния доход на зеленчукопроизводителните стопанства след 2009 г., спрямо предходните години, се дължи на факта, че в извадката са включени стопанства със значително по-голям размер на ИЗП.

При стопанствата с трайни насаждения получените субсидии покриват реализираните загуби и в резултат на подкрепата се намалява отрицателният резултат или в по-добрия случай се получава минимален нетен доход, близък до нулата. Обяснението е, че субсидиите многократно надвишават реализирания нетен доход, а не са част от него. Проведеният анализ показва, че благодарение на субсидиите се поддържа едно нискоэффективно и губещо производство без да могат да се решат проблемите в сектора.

Динамиката на разходите и нетните доходи в земеделските стопанства рефлектира върху рентабилността на производството.

Данните показват, че нормата на рентабилност е силно колеблива величина при всички стопанства, независимо от тяхната специализация. Трудно е да се посочи типът на стопанството, при което за анализирания период трайно е постигната по-висока норма на рентабилност. През отделни години (в периода 2006-2008 г.) сравнително по-висока норма на рентабилност имат стопанствата със зеленчуци и с преживни животни. В периода след 2009 г. сравнително по-добри резултати са постигнати от стопанствата, отглеждащи свине и птици, въпреки че размерът на подкрепата е най-нисък.

На другия полюс силно се открояват стопанствата с трайни насаждения, които след 2007 г. имат все по-нарастваща отрицателна норма на рентабилност.

Таблица 3. Относителен дял на субсидиите в нетния доход по специализация на стопанствата, %
Table 3. Relative share of subsidies in the net income, per farms specialization, %

Година / Year	Полски култури / Field crops	Зеленчуци / Vegetables	Трайни насаждения / Perennial plants	Преживни животни / Ruminants	Свине и птици / Pigs and poultry
2006	27	1	5	10	43
2007	60	3	69	28	8
2008	78	7,3	178	57	31
2009	158	73	55 пъти	78	40
2010	80	79	9 пъти	69	35
2011	80	82	123	59	22
2012	88	70	7 пъти	74	31

Източник: Агростатистика, „Система за земеделска и счетоводна информация” и собствени изчисления.
Source: Agrostistics, FADN and own calculations.

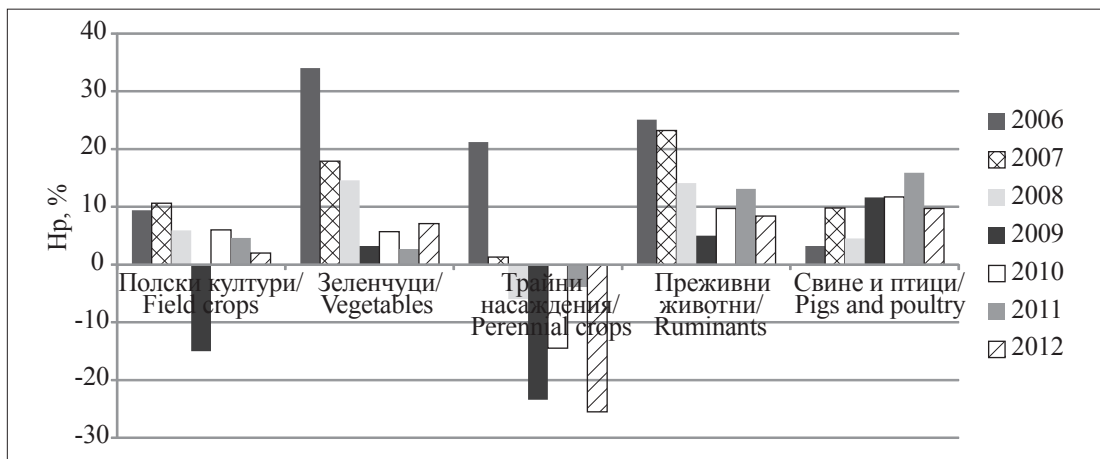
Като обща тенденция за стопанствата, с изключение на отглеждащите свине и птици, се очертава по-ниска норма на рентабилност след 2008 г. спрямо предходния период (2006-2008 г.).

Резултатите показват, че нарастващият размер на подкрепата не е съпътстван с повишаване на производствената рентабилност и ефективността на направените разходи. Поради недостатъчната продуктивност и високо равнище на разходите, земеделското производство става по-нискорентабилно.

Интерес представлява нормата на рентабилност без субсидиите. Прави впечатление, че с изключение на стопанствата със свине и птици през отделни години, и то в началото на анализирания период за другите типове стопанства, нормата на рентабилност без субсидиите е отрицателна величина.

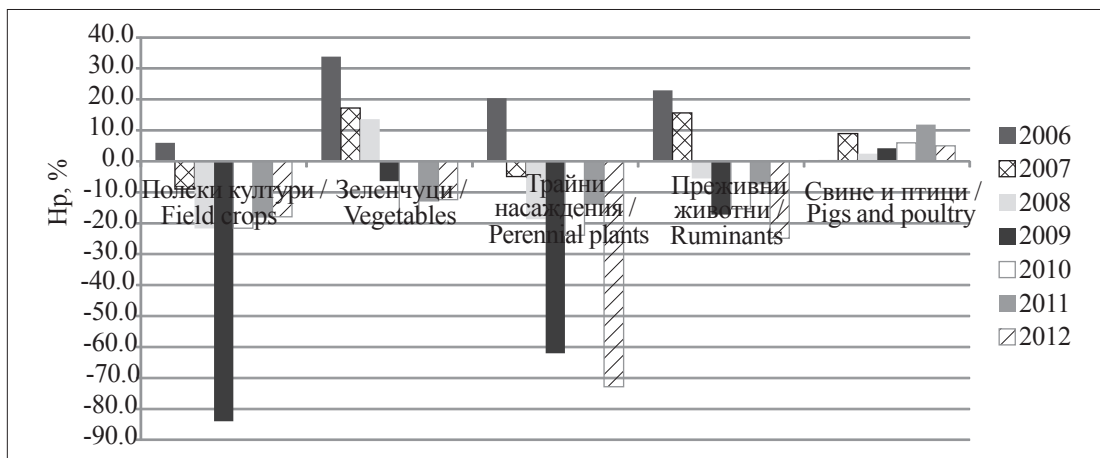
Въз основа на анализа могат да се направят следните обобщаващи изводи:

- Няма ясно изразена трайна тенденция на повишаване на ефективността общо на земеделските стопанства в страната. Средни-

Фиг. 11. Норма на рентабилност със субсидиите по специализация на стопанства
 Fig. 11. Profitability rate with the subsidies, per farms specialization

Източник: Агростатистика „Система за земеделска и счетоводна информация” и собствени изчисления
 Source: Agrostatistics, FADN and own calculations

Фиг. 12. Норма на рентабилност без субсидии по специализация на стопанствата
 Fig. 12. Profitability rate without subsidies, per farms specialization

Източник: Агростатистика „Система за земеделска и счетоводна информация” и собствени изчисления.
 Source: Agrostatistics, FADN and own calculations.

ят размер на brutната продукция и производителността на труда бележат тенденция към повишаване, дължаща се на значителното нарастване на равнищата на тези показатели в стопанствата с полски култури. Показателите в останалите типове стопанства са под средните за страната. Сериозни са колебанията в резултативните показатели - нетен доход и норма на рентабилност;

- Реализираната brutна продукция, производителност на труда и нетен доход при стопанствата с полски култури многократно превишават постигнатите показатели в останалите типове стопанства, но производството е нискорентабилно. Това показва, че постигнатите резултати се дължат на значително по-големите размери на стопанствата и получена подкрепа, а не на по-ефективно производство;

- В най-тежко икономическо състояние са стопанствата с трайни насаждения. При ниската продуктивност и високи разходи стопаните в сектора са изправени пред тежки икономически проблеми. Изключително ниските икономически резултати, некореспондиращи с интензивното производство, показват, че секторът е в криза и тя се задълбочава;

- Получената подкрепа води до повишаване на доходите на земеделските производители, но не спомага за повишаване на ефективността и рентабилността на производството.

ЛИТЕРАТУРА

- МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 256/2014 г.
МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 255/2014 г.
МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 257/2014 г.
МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 149/2009 г.
МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 148/2009 г.
МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 167/2011 г.
МЗХ, „Агростатистика”, Системата за земеделска счетоводна информация, бюлетин № 194/2009 г.

Agricultural Farms Economic Effectiveness in Bulgaria

N. KOTEVA

Institute of Agricultural Economics – Sofia

E-mail: ninakoteva@abv.bg

(Summary)

The research's aim is to make assessment, based on analysis, of the impact of outgoing structural changes on the degree of economic effectiveness, in total and per specialization of agricultural holdings.

Analysis of agricultural farms' economic state is made for the period 2006-2012. Basic economic indicators have been used – productivity and profitability of farms. The research is based on data from observed farms, included in the FADN (Farm Accountancy Data Network), Department “Agriculture” at MAF. The following scientific methods have been used: comparative analysis, method of statistical groups, expert assessment etc.

On the base of this analysis, the following conclusions were made:

- There is not clearly expressed trend toward increasing of the farm effectiveness, in general for the farms in the country. The average gross output amount and the labour productivity have upward trend, due to the increase of these indicators in the farms with field crops. Serious fluctuations show the resultant indicators – net income and profitability rate;

- The realized gross output, the labour productivity and the net income of the field crops farms exceed many times the reach indicators in other farm types, but the production is low profitable. This shows that the achieved results are due to the considerably bigger farm sizes and to the received support and not to the more effective production;

- The farms with perennial plants are in the heaviest economic situation. Because of the low effectiveness and high costs, the farmers in this sector have in front very serious problems. The extremely low economic results, non-corresponding to the intensive production, show the crisis in the sector and its deepening;

- The received support leads to increase of agricultural producers' incomes, but do not helps the increase of the production efficiency and profitability.

Key words: agricultural holdings, economic effectiveness, profitability, productivity, EU CAP

Статията е постъпила в редакцията на 26.V.2014 г.